

γί. πους ἀετός. Μακεδόνες IF. 17, էջ 362, Բրուզման կը ջանայ բառիս հետքերը մատնանիչ ընել յունարէնի մէջ, այդ պարագային բառս հոս անարժէք կը դառնայ), հայ. արեւ, սանսկր. ravi-ճ, հայ. երգ, սանսկր. arka-s, հայ. ինչ (նաեւ հարցական), սանսկր. kimcid (Meillet, MSL. VII, 162), հայ. յ-նգն = շատ, նորպ. āganiš = շատ, սանսկր. ahanaš = յորդ, առատ (Lidén, Arm. Studien, էջ 76 շար.):

Սակայն այս բոլոր դէպքերն հայ-յունական առանձնատուկ համաձայնութիւններու քով ստուերի մէջ կը մնան: Ստորեւ կու տամ ընտրանք քանի մը օրինակներ (այս առթիւ նկատի կ'առնուի նաեւ այն դէպքերը, որոնց մէջ ալբաներէնն ալ իբրեւ երրորդ անդամ միութեան մը՝ հայերէնի եւ յունարէնի հետ ձեռն ի ձեռն կ'ընթանայ), հայ. այծ, յուն. αἶξ, հայ. գինի, ալբ. vere յուն. οἶνος (այնչափ տարածուած լատ. vinum անշուշտ փոխառեալ բառ մըն է), հայ. սիւն, յուն. κίον, հայ. եփեմ, յուն. ξφω, հայ. հերիւն, յուն. περόνη = (օղ, ճարմանդ, ասեղ), հայ. աւելում, յ-աւելում, յուն. ὀφέλλω, հայ. անուրջ, ալբ. ëndëre յուն. ὄναρ, ὄνειρος, հայ. ծաղր, յուն. γέλωσ, հայ. ձեռն, ալբ. dorë յուն. χεῖρ, հայ. ար յուն. ἦμαρ, հայ. աղբիւր յուն. φεάρα, հայ. սիւն յուն. κενός, κενός, հայ. մերձ, մերձեցում յուն. μέγρι = մինչեւ եւն:

Հայերէնի բառամթերքին մասին եղած այս նախընթաց ուսումնասիրութիւնները, գործնք՝ առ ի չգոյժ հայ ստուգարանական բառագրքի մը, կրնայ մէկը ստուգել Հիւրըմանի Գերականութեան միջնորդութեամբ, զմեզ կ'առաջնորդեն ձայնագիտութեան ու հորվարանութեան քննութեան տուեալներուն հետ միացած սա եզրակացութեան, թէ հայերէնը հնդեւր. կենդանի լեզուածիւղերու մէջ իբր երեք ուղղութեամբ մերձաւոր ազգակցական կապեր ունի, այսինքն՝ արեւմուտքէն յունարէնի, արեւելքէն հնդեւր. իրանականին եւ հիւսիսէն սլաւ-բալտեան լեզուներու հետ. ալբաներէնը, զոր կարելի է հայերէնի եւ սլաւ-բալտերէնի միջեւ իբրեւ միջնորդակ մը նկատել, ամենայն հաւանականութեամբ սլաւ-բալտերէնէն շատ աւելի մերձաւոր պիտի կարենայինք դասել հայերէնին, եթէ լիովին աւանդուած ըլլար:

Բայց դեռ կը մնայ հարց մըն ալ, թէ ա'րդեօք ինչ ազերս ունի հայերէնը մեզի ծանօթ մեռեալ լեզուներուն հետ: Նախ

փոխդերէնի նկատմամբ ստիպուած ենք խոստովանիլ, թէ այդ լեզուէն մեզի հասած մնացորդներն այնչափ աղքատին են, որ չենք համարձակիր մանրամասնութեանց մասին մեր վճիռը տալ: Սաչափ միայն ներելի է կարծել, թէ փոխդերէնն ու հայերէնը Փոքր Ասիայի մէջ՝ անո՛վ միայն համազգի խումբ մը կը կազմէին, որ երկուքն ալ միւս բոլոր փոքրասիական լեզուներու հանդէպ հասարակաց հակադրութեան մը մէջ էին: Այս հակադրութիւնը կար ոչ միայն հանդէպ այն լեզուներու, զորոնք երբեք հնդեւրոպական չենք կրնար նկատել, այլ նաեւ (հաւանօրէն) հնդեւրոպական կարծուած հատական լեզուախումբին, որուն զարմանալի եւ այլասեռ ու եզրական դարգաման ո՛չ փոխդերէնն եւ ո՛չ ալ հայերէնը մասնակցած են: Նմանապէս թէ՛ փոխդերէնն եւ թէ՛ հայերէնը Satəm խումբին կը վերաբերին, մինչդեռ հատերէնը Centum խումբին: Այս վերջին խումբիս կը վերաբերի նմանապէս նորերս թուրքաստանի մէջ կուճայի (Kuça) եւ կարաչարի (Karaşar) կողմերը գտնուած յայտնի հնդեւր. լեզու՝ տոխարերէնը: Այս մանկ մեծապէս շեշտուած է այն կարծիքը, թէ հայերէնի հետ մասնաւոր սերտ ազգակցութիւն մ'ունենայ: ձիւղ է թէ որոշ առանձնատուկ համաձայնութիւններ կը բառ) šar = ձեռք իսկ A. (կարաչարի բարբառ) tsar կը վերաբերի հակառակ չմեկնուած ձայնական զարգացման՝ հայերէն ձեռն, ալբ. dorë, յուն. χεῖρ բառերու խումբին (թէ Մարկուարտ՝ Die Entstehung und Wiederherstellung der armenischen Nation, 1919, էջ 5, ա'րդեօք իրաւունք ունի՞ տոխարերէն բառս իբր հայերէնէ փոխառեալ բառ մը նկատել, կը մնայ խնդրանքն): Տոխարերէնի դերբայի մասնիկը -lle, -lje, -le բոլորովին նոյն է հայերէն նոյն ժամանակի -լի մասնիկին հետ. այսպէս տոխարերէն B (բարբառը) ma jokalle = (մի' ըմպել) համեմատելու է հայ. արկանելի է, սիբիլի ձեւերուն հետ. սակայն այս համաձայնութիւնը բոլորովին ալ առանձնատուկ չէ, որովհետեւ լատ. agilis ձեւը գէթ շատ նման է: Շատ յաճախ գործածուած տոխարերէն մասնիկը -šše (օր. տոխար. B. pelaiknešše = օրինական, օրինաց, pelaikne = օրէնք բառէն) ծագած է

*skijo- ձեւէն եւ ըստ այսմ նաեւ շատ յաճախ գործածուած հայերէն -ցի մասնիկին հետ (օր. Արեւնացի) նոյն է, բայց յամենայն դէպս նշանակելի համաձայնութիւն մըն է, որովհետեւ *skijo- մասնիկը հնդեւրոպականին մէջ շատ հազուադէպ է քան *-sko- սակայն մասնիկին ընդարձակ ձեւը նաեւ այլուր կը տեսնուի (օր. սլաւ., գերմ., կեղտերէնի մէջ) եւ կազմութիւններ ինչպիսի են տոխար. šaišše = աշխարհ šaj = կեամ արմատէն, սլաւերէն հետ (ռուս. žilišče = բնակութիւն կազմուած žiti = կեամ արմատէն) շատ աւելի աչքառու են քան հայերէնի հետ զուգակշիռ: Վերջապէս աստ եւ այժմ գէթ հիմ չունինք ընդունելու, թէ հայերէնի առանձնատուկ համաձայնութիւնները տոխարերէնի հետ շատ աւելի բազմաթիւ ըլլան քան թէ գերմ., իտալ. եւ կեղտական լեզուներու հետ ունեցած համաձայնութիւնները:

ԳՈՐԾԱԾԱԾ ԱՂԲԻԻՐՆԵՐՍ

Hübschmann H., Über die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen, KZ. 23, էջ 5—49.
 — Armenische Grammatik, I. Teil, Armenische Etymologie, Leipzig 1895—1897.
 Meillet A., Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique, Wien 1903.
 Bugge Soph., Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache, KZ. 32, էջ 1—87 (քննադատութեամբ օգտուելու է գործէս, մանաւանդ անոր հաստատած ձայնական օրէնքներու նկատմամբ իսկ ստուգարանական տեսակէտէ շատ յաճախ արժէքաւոր են):
 Osthoff H., Zur armenischen Laut- und Wortforschung, Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, herausgegeben von Lukas von Patrubány, Budapest, II, 49—136.
 Lidén Evald, Armenische Studien, Göteborg (Göteborg), 1906.
 Peterson Herbert, Arische und Armenische Studien, Lund 1920.
 Pedersen Holger, Zur armenischen Sprachgeschichte, KZ. 38, էջ 149—240. (տես նաեւ հայերէն թրգմ. Գարանֆիլեան Հ. Գ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատմութեան ԱՄ. Խէ):
 — Armenisch und Nachbarsprachen, KZ. 39, էջ 334—487 (հայերէն թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան, Հայերէն եւ Դրացի լեզուները. ԱՄ. ԾԲ):
 Mérianitz L., O tak nazývajemych vanských (urartskich) leksikal'nych i suffiksál'nych elementach v armjanskom jazykě Trudy XI-go archeologičeskago s'jězda v. Kijevě, Moskau 1902. Հմմտ. նոյնպէս նոյնէն Les éléments ourartiques dans la langue arménienne, Ver-

handl. des XIII. internat. Orientalisten-Kongresses in Hamburg 1902, Sektion II B. Բայ աստի յիշուելու արժանի են զանազան յօդուածներ, որոնք լոյս տեսած են դերմաներէն հնդեւր. գերմանական հանդէսներու մէջ, զաղդերէն MSL-ին մէջ Բաղրուպանեան հանդէսին Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, Վիեննական Միթթարեանց Հանդէս Ամսօրեային մէջ (հոս եւ նաեւ Բաղրուպանեան լեզուաբանականները) եւ Յուլարձանի 1911, Վիեննա, Յինքի եւ Եգիպտոսի Գեոնթեցեան եւ Մանանդեան «Հանդէս Հայագիտութեան», Zeitschrift für armenische Philologie, թերթին մէջ. հար. Ա—Բ, Մարբուրգ 1903—1904 եւ 1920-ին հիմնուած Revue des études arméniennes, թերթին մէջ Paris:

Հ. Գ. ՏՆՐ-ՊՕՂՈՍՅԱՆ

1929 տարւոյ Տարեցոյցները.
 Հայ տարեցոյցներէն ունինք մեր առջեւն առ այժմ չորս գեղեցիկ հատորներ «Ամէնուն Տարեցոյց», «Ընդարձակ Տարեցոյց», «Տաթեւ Տարեցոյց եւ «Պարսկահայ Տարեցոյց»: Չորս հատորներն ալ նիւթերով առատ եւ պատկերներով ճոխ, ծնունդ՝ այսպէս ըսելու համար չորս գաղութահայ կենդանիներու, կը դնեն մեր առջեւ բանասիրական յօդուածներ, զորս հաճոյքով է որ կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն:
 Այս տարի — ինչպէս լսեցինք — «Ամէնուն Տարեցոյց»ը աւելի ճոխ եւ ստուար ծաւալով պիտի ներկայանար հայ հասարակութեան. բայց «յանկարծահաս» անդուժ մահը Թէոդիկի ձեռքէն յափշտակեց «գիրն ու գրիչը» (24 Մայիս 1928, Պարիս) եւ այսպէս ունեցանք ոչ-ամբողջական Թէոդիկեան «Ամէնուն Տարեցոյց» մը: Միայն թէ «Ամէնուն Տարեցոյց»ը իր ոչ-ամբողջական վիճակովն հանդերձ, ունի շատ գեղեցիկ եւ ճակովն յօդուածներ — եւ այս՝ շնորհիւ շահեկան յօդուածներ — եւ այս՝ շնորհիւ միայն Նշան Պէշիկթաշլեանի, որ ըստ կարելոյն աշխատած է ներկայացնելի դարձնել կիսաւարտ եւ «որք» մնացած «Տարեցոյց»ը: Իբրեւ կարեւոր եւ հետաքրքրական գտանք Թէոդիկի «Ժամանակ եւ Տօնամակ» յօդուածը. չկայ կէտ մը որ ժամանակաշրջանը. չկայ կէտ մը որ ժամանակաշրջանը եւ կամ ժամանակի վերաբերի եւ գրութեան եւ կամ ժամանակի վերաբերի եւ ստուիր լուծումը, բացատրութիւնը եւ ստուգարանութիւնը գտած չըլլայ լիապէս Թէոդիկի մանրակրկիտ գրչին տակ: Աւանդութիւն, առասպել եւ քննադատութիւն գիրար կը լրացնեն շատ ճարտար կերպով, այնպէս որ շատ օգտակար կը տեսնենք յօդուածիս ընթերցումը: — Ազգադրական

տեսակէտով կարեւոր յօդուած մը ունի Պրն. Հրաչեայ Տէրոսի «Ժողովրդական նախապաշարումներ» վերնագրով, որուն մէջ ամփոփած է հետաքրքրական տեղեկութիւններ. «Ակնհայտութիւն, Անէճք եւ օրհնութիւն, Տեսիլք, թուին նախապաշարումը, կտորած գաւաթը, թափած աղամանը, մկրատ, զմէլի կամ դանակ նուրբը»: Տարեցոյցիս հնագիտական բաժինը իր ընդհանուր կերպարանքով պատիւ կը բերէ աշխատասիրողին՝ Պրն. Հրանտ Սամուէլի. հոն կը գտնենք աշխարհիս զանազան կողմերն եղած պեղումներուն արդիւնքը — ի միջի ալ յոյս հայաստանի՝ էյարի պեղումները: Կարեւորութենէ զարկ չէ Գ. Տէր-Վարդանեանի «Ջրադաշտութիւն» յօդուածը:

Ազգային Հիւանդանոցի «Ընդարձակ Տարեցոյցը» իր լրջութեամբ կը գրաւէր պատկառելի դերք մը Հայ տարեցոյցներու շարքին մէջ. իսկ այս տարի ան բռնած է առաջնակարգ տեղին: Իրական տարեկան շտեմարան մը, կը գտնենք հոն հինն ու նորը, կրօնականն ու բարոյականը, գիտականն ու հետաքրքրականը շատ գրաւիչ կերպով զետեղուած: Իբրեւ պատմական-բանասիրական յօդուած, շահեկան է տարեցոյցիս խմբագրութենէն ներկայացուած Բիւզանդ Քէլեանի պատմական մէկ անտիպ երկը «Գ. դարէն մինչեւ ԺԸ. դար ազգ. Հիւանդանոցը եւ այլ բարեգործական հաստատութիւնք առ նախնի Հայս. — Բրիտանոնէութեան ազդեցութիւնը. — Հրովարտականք, անտիպ պաշտօնագրեր. — Հիւանդանոցը Կ. Պոլսոյ նախ քան զհաստատութիւն Ս. Փրկչեան հիւանդանոցի»: — Դոկտ. Թորգոմեանի կը պարտինք բժշկական համառօտ ուսումնասիրութիւն մը՝ «Բժիշկ քահանայ մը» վերնագրով: Կան երկու ձեռագրական ամփոփ տեղեկութիւններ՝ «Մաղաղաթեայ» «Սասանցի աւետարաններ» եւ «Յիշատակարան Մելիտինէի Մայր Եկեղեցւոյ սեփական մագաղաթեայ փոքրագիր աւետարանին»: — Գնահատելի է Յ. Վարժապետեանի, «Յրանասահայ գաղութը, երէկ եւ այսօր» յօդուածը, իսկ Պրն. Մ. Ծալեան գեղեցիկ ոճով շոշափած է շատ կարեւոր նիւթ մը՝ «Առաջին հայ դպրոցը»:

Արտաւարդ Վարդապետ, ինչպէս ծանօթ է 1925 թուին սկսաւ հրատարակել իր «Տաթեւ» կրօնական տարեցոյցը. եւ ահա չորս տարի ետք ուրախ ենք ըսելու որ մեզի կը բերէ ան այլեւս հասունցած Տարեցոյց մը, առաձնապէս Գրական, Բանասիրական եւ Գեղարուեստական բաժիններով: Առաջին մասին մէջ որ բանասիրական է, Բարդէն եղիսկ. Կիւլէսէրեան ունի «Հայերը եւ թուրք լեզուն» յօդուածը: Դոկտ. Թորգոմեան կը ներկայացնէ «Տիկնանց Տիկին Շուշիկ»ի կենսագրականը որ «մեծ քաջերու մայր, մեծ գիտնականներու Մեծ-մայր ըլլալով, ազդեցաւ մինչեւ խոր ծերութիւն եւ իր բեղմնաւոր կեանքը կը բաց 1036—1040 թուականներու միջեւ՝ գրեթէ 80 տարեկան»: — Հայ վանքերու պատմութեամբ պարագողին ուշադրաւ ծանօթութիւններ կու տայ Մկրտ. Եպիսկ. Աղանունի իր «Անապատական կեանքը Եգիպտոսի մէջ, անոր զարգացումը. — Հայկ. վանք մը Ե Սկիւթ կամ Սկիւթ ու անոր վերաբերեալ յիշատակարանք» գրութիւնով: — Թանկագին յօդուած մըն է Տիրայր Արքեպիսկոպոսի «Հիթիթներէ անցեալը» երկարածիկ ուսումնասիրութիւնը, որ փոքրիկ մաս մը կը կազմէ բաւական մեծ աշխատասիրութեան մը: Այս անգամ գրուած է մեր առջեւ հիթիթ օրէնսդիրքը իր շատ հետաքրքրական կողմերով:

«Պարսկահայ Տարեցոյց»ն բովանդակութիւնը աւելի նուիրուած ըլլալով պարսկահայ գաղութի անցեալին եւ ներկային, կերպով մը զայն կրնանք կոչել նաեւ պարսկահայուն առաջնորդ — ընկերը: — Տիր. Թ. Արքարորոնց մէջ կը ներկայացնէ քաղաքիս անցեալը եւ մասնաւորապէս ներկան: Կ. Պիշերեմեան՝ պարսկահայ աշուղներու հաւատարիմ եւ գլխաւոր ուսումնասիրողներէն մին կու տայ մեզի «Աշուղ Բաղեր Օղլի» համառօտ կենսագրականը, յիշելով անոր յօրինած երգերը:

Հ. Կ. ՏԵՐՄՈՅԵԱՆ

21. — — Պուկարահայուն օրացոյցը. 1929, Ը. տարի: Սօֆիա, տպ. Արաքս, 1928, 320, էջ 64:
22. Տեղեկագիր Գպրոցատէր Տիկնանց Ընկերութեան 1927—1928: Պարիս, տպ. Մասիս, 1928, 80, էջ 26 եւ տխակ:
23. Տեղեկագիր եւ հաշուեկշիռ, Հ. Բ. Ը. Մ. 22րդ շրջանի. 1927: Պարիս, տպ. Մասիս, 1928, 80, էջ 88:
24. Տեղեկագիր Հ. Ս. Խ. Հ. Գիտութեան եւ արուեստի Ինստիտուտի, Թ. 3: Երեւան 1928, 80, էջ 216 + 1 տախտակ: Գին՝ 5 ուսպլի:
25. Տեղեկագիր միամեան Մենոպեան ձեմարանի, 1927—1928: Սօֆիա, տպ. Պ. Պալըզեան, 80, էջ 16:
26. Տէր-Ներսիսեան իս. — Ի՞նչպէս պատուաստել պտղատու ծառերը: Երեւան, հրատ. Հողօրդկոմատի, 1927, 80, էջ 32: Գին՝ 10 կոպ:
27. Տիրքն Չարլս — Ծնունդի Երգ (արձակ) ուրուականի պոմ. Ծնունդի: Թրքմ. Ն. Կ. Գոնտայեան: Կ. Պ., տպ. Յովհաննէսեան, 1928, 80, էջ 112: Հրատ. Ամեր. Պորտ. Ընկ.: Գին՝ 25 դր:
28. Տրիֆոնով Ա. Ա. — Ինչո՞ւ պէտք է ցելը շուտ հանել: Երեւան, Հրատ. Հողօրդկոմատի, 1926, 80, էջ 23: Գին՝ 15 կոպ:
29. Քարանթարեան Պ. — Գոմարը: Երեւան, Հրատ. Հողօրդկոմատի, 1928, 80, [Գիւղացու գրադարան, Թիւ 49:] Գին՝ 5 կոպ:
30. Քերքեմեան Տըր. Լեւոն — Լիլիդն ու Արտակ: Պէյրութ, տպ. Տէր-Յովհաննէսեան, 1928, 80, էջ 71: Գին՝ 7 Ե. դ.:
31. Օրացոյց 1929 թ. Բրիտանոսի (բաց հին տոմարի): Երբուադէմ, տպ. Ս. Յակոբեանց, 1928, 320, էջ 176: Գին՝ 2 Ե. դ.:
32. Armeniens Schicksal, seine Freunde und Feinde. Frankfurt a. M. 1927, 80, էջ 64. Հրատ. Deutscher Hilfsbund für christliches Liebeswerk im Orient E. V.
33. Baronigian Dr. A. S. — Armenien und die Türkei, Erzählungen und Erlebnisse aus Armeniens jüngster Martyriums-geschichte. Բ. տիպ. Հրատ. Armenisches Hilfskomitee E. V. Löbnitzgrund 1928, էջ 160.
34. — — 1. Vorbildliches Leben; 2. Vom Knecht zum König; 3. Das Rätsel der drei Toten; 4. Warum keine Antwort; 5. Erlebnisse eines orientalischen Zollbeamten; 6. Ein Stück Hölle auf Erden; 7. Blicke ins Märtyrerland; 8. Im Lande des Grauens und der Schrecken; 9. Dort wo Milch... und Blut fließt;

10. Armenische Hochzeits- und Helden-geschichten; 11. Armenische Kulturbilder; 12. Türkischer Humor. Verlag des Armenischen Hilfskomitees E. V., Löbnitzgrund, Sachsen.
35. — — 13. Schwester Bajzar (2. Aufl.); 14. Dikran (2. Aufl.); 15. Eine armenische Heldin (2. Aufl.). Verlag: Armenisches Hilfskomitee, E. V., Löbnitzgrund, Sachsen.
36. Basmadjian K. J. — Notes sur l'histoire de la médecine arménienne. Extr. Revue des Études arméniennes, Paris, tome VII, fasc. I, 1927, 179/180.
37. — — Réponse à M. B. Անդ էջ 181/182.
38. Berberian H. — Découvertes archéologiques en Arménie de 1924 à 1927. Extr. de la Revue des Études arméniennes, Paris 1927, II, էջ 267—296.
39. Boghosian P. E. — Wichtige archeologische Funde in Armenien. Sep. aus „Armeniaca“, Leipzig, Fasc. II, էջ 126—127.
40. Casey, Robert Pierce — The text of the Anti-Manichaean Writings of Titus of Bostra and Serapion of Thinuis. Արտապ. The Harward Theological Review. Vol. XXI, Nr. 1, 1928, 80, p. 97—111. Cambridge, U. S. A.
41. Gladstern, Prof. Al. — L'Europe et la lutte de la Turquie pour son indépendance. Extr. du Journal „Schidny Swit“, Nr. 3—4, p. 30—66, Charkov (ուստերէն).
42. Karst, Dr. J. — Grundsteine zu einer mittelländisch-asianischen Urgeschichte. Leipzig, O. Harrassowitz, 1928, 80, S. XXXII + 247. Գին՝ 20 մարք:
43. Krimitel (Kricor Minas Tellalian) — La lumière par les rêves, destructions des théories freudiennes. Paris. P. Leymarie, 1928, 80, էջ 91.
44. Mariès L. — L'Arménien classique pour lui-même. Extr. de la Revue de l'Orient chrétien, 1925/26, Nr. 3 et 4, էջ 378—399. Paris 1927, 80, էջ 22.

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Պրոֆ. Կարապետ Բամսաջեան կը խնդրէ «Հ. Ա.» միջոցաւ ուղղել իր «Ամիր-տովլաթ» երկասիրութեան յառաջաբանին մէջ սպրդած մէկ գրչի սխալը՝ որ կ'ըսուի թէ բժշկութիւնը Բրիտանոսէ երկու դար յառաջ արդէն ծանօթ էր, մինչ ըլլալու էր Բրիտանոսէ քրտնի դար յառաջ:

